

Bernat Metge

Visat núm. 12
(octubre 2011)

Escrit en un dels moments més crítics i dramàtics de la història de Catalunya, el diàleg filosòfic *Lo somni* representa una de les etapes de més alta maduresa literària de la literatura medieval en català. Bernat Metge, tot i que independentment del moviment de l'humanisme, recorre un itinerari cultural i intel·lectual semblant a la recerca d'una dimensió literària classicitzant i d'una dimensió humana més lliure i racional, alternativa a la visió eclesiàstica, aleshores dominant.

Bernat Metge situa l'acció del diàleg a la presó on era injustament retingut. Allí, en somnis, se li apareixen el rei Joan I, que havia mort feia pocs dies, i dos personatges de la mitologia: el poeta Orfeu i l'endeví Tirèsies. En el primer llibre, el rei intenta convèncer Bernat (que es declara epicuri, és a dir, incrèdul) de la immortalitat de l'ànima humana. Segons la teoria clàssica i medieval la ignorància és causa d'infelicitat, i Bernat s'ha de convèncer de l'error de les seves creences per tal de poder recuperar la felicitat. El rei aconsegueix que Bernat les canviï (tot i que no creurà per fe, sinó perquè, seguint Ciceró, troba que aquesta és l'opinió més raonable), així doncs, serà consolat d'aquesta primera infelicitat.

En el segon llibre, l'autor es dedica a discutir arguments d'actualitat: la mort sobtada del rei en una cacera ofereix la possibilitat de parlar de quin havia estat el seu destí ultramundà. Raonant sobre les causes d'una mort tan sobtada, Metge aporta una anàlisi de la situació política del moment, on la monarquia (de la qual ell n'és fidel partidari) és enfrontada a les ciutats; i finalment tracta del Cisma que en aquells temps dividia en dos la cristiandat occidental.

Un cop acabat el paper alligador del rei Joan (quant a temes polítics i a dogmes de la fe), entren en joc els altres dos personatges. Orfeu li explica la seva vida i, com a viatger ultramundà, li proporciona una descripció de l'infern (inspirada en Sèneca, Virgili i Dante); d'altra banda, ja que havia estat un amant que per amor ho havia abandonat tot, amb la seva història dóna peu a Tirèsies perquè parli de l'amor i de les dones. L'endeví és un expert en la matèria, ja que havia experimentat la naturalesa de tots dos els sexes. L'episodi d'Orfeu permet a Metge, entre d'altres coses, seguir amb la seva investigació sobre el destí de l'home (en aquest i en l'altre món) i de plantejar una discussió respecte al valor de la literatura clàssica com a instrument de coneixement i saviesa (d'acord amb el primer llibre i amb les teories humanistes) i no com a vehicle de temptacions carnals i vanes fantasies (tal com pretenien els teòlegs).

Tirèsies mostra a Metge que està equivocat perquè confia la seva felicitat a l'amor per una dona, que, a més, és la seva amant i no pas la seva esposa. D'això en deriva un violent i radical (tot i que força divertit) atac a les dones per part de l'endeví. Al qual, Metge respon amb una aferrissada

defensa per després atacar i desprestigiar els homes, els quals haurien de comportar-se millor que no pas elles (a causa de la seva superioritat), però que acaben per comportar-se pitjor. Tirèsies es diverteix molt, però diu a Metge que les coses són com ell diu i no com pensa l'escriptor: aquest no s'ha de preocupar de coses mundanes i només ha de dirigir la seva atenció a la saviesa i a Déu. Amb aquest consell, que contrasta amb les seves esperances, Metge es desperta, ara desconsolat. En aquesta darrera part, rere la temàtica pro o anti femenina, hi hem de llegir la completesa de la investigació de l'autor respecte al destí de l'home i a les seves possibilitats d'aconseguir la felicitat. Després d'haver tractat quines són les creences correctes pel que fa a la dimensió espiritual i transcendent de l'home, ara es tracta de considerar la seva conducta en aquest món, per tal d'obtenir la saviesa (ideal filosòfic) i la salvació (ideal religiós). Parlar en favor o en contra de les dones significa, al capdavall, parlar de l'amor i de la seva licitud o justesa, discurs que, en última instància, significa atribuir, o no, un paper important a les emocions o a la vida terrenal, respecte als béns intel·lectuals i espirituals. En aquest cas, tant la visió clàssica, expressada per Ciceró i Sèneca, com la cristiana neguen qualsevol valor als béns materials, que fan dependre l'home de quelcom extern a si mateix i l'allunyen del veritable coneixement.

Lo somni sembla que sigui l'últim, i potser definitiu, moment d'una llarga investigació personal: les preguntes existencials i culturals que Bernat es fa al llarg de la seva vida intel·lectual són, si fa no fa, sempre les mateixes, però evolucionen, es fan més complexes, matisades i amb més implicacions a mesura que creix la seva cultura, en direcció clàssica gràcies també a la lectura de Petrarca. El seu és un viatge a la tradició literària i filosòfica europea que li permet de crear, en la seva imaginació, una continuïtat entre passat i present, en què el passat li serveix per interpretar, corregir i entendre el present. La desconsolació final, però, li ve de la incapacitat de formular una resposta clara i satisfactòria als dubtes, que mouen tot el diàleg, de com compaginar la cultura cristiana amb la clàssica, i de com fer dialogar coherentment els patrons ètics que aquestes li proporcionen amb altres instàncies més personals i humanes.

Tota escriptura té unes regles, i aquestes regles obliguen a la ficció, a la creació a partir de models literaris de personatges, més que a la reproducció d'homes de carn i ossos; i Metge n'està perfectament al cas creant el seu personatge. Les tensions ètiques no són mai obertament declarades, sempre estan, almenys parcialment, velades per la literatura, i és només destriant entre els diferents fils i colors del teixit que podem esperar entreveure el tramut que correspon al Metge, home diferent del Bernat personatge del diàleg. És en aquest mateix joc que resideix la tensió més estrictament literària de l'obra, en aquest moviment continuat entre ànsies de convèncer i de deixar-se convèncer, de dubtes i certeses, en aquesta peregrinació en un laberint emotiu i intel·lectual, ètic i cultural en el qual es fa difícil de veure la vertadera cara de les coses, de les idees, i al qual li falta la catarsi de la solució. El somni i la recerca mateixa es queden suspesos sense solucions, en un dubte desconsolat que deixa en entredit els continguts mateixos del somni.

Bernat Metge mereix plenament figurar entre els grans i innovadors de la cultura europea de les acaballes de l'edat mitjana, amb molt de mèrit, i és en aquest context que se l'ha de veure i estudiar al costat dels grans primers humanistes italians, com Petrarca o Boccaccio, tot i que com una figura única i aïllada, que no forma part d'un corrent cultural definible sinó d'un corrent ètic i intel·lectual semblant i paral·lel.